

Положай К. В.

ОБРАЗ КАБУЛА В ГАЗЕТІ *TIMES* І СПОГАДАХ БРИТАНЦІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

У статті проаналізовано й порівняно праці трьох підданих Великої Британії, що опинилися в Кабулі у ХІХ столітті з різницею у 30 років, — посла до двору шаха Шуджі, Маунтстюарта Ельфінстона, який перебував з офіційною місією у Кабулі у 1808 р., сера Александра Бернса — британського подорожувальника, який залишив спогади про своє перебування в Афганістані у 1836–1838 рр., і леді Флоренції Сейл, яка серед інших знатних британок і британців опинилася в полоні в Кабулі під час катастрофічного відступу британської армії з Кабула у 1842 р. За допомогою цих джерел, а також залучення британської преси, зокрема газети *Times*, окресленого періоду, автор намагається окреслити те, який образ цього міста трансливали автори вибраних праць. Окрім цього, досліджено трансформацію цього образу в зазначений хронологічний період і вплив зовнішньополітичної ситуації довкола Афганістану на досліджуваний образ міста Кабул.

Ключові слова: Кабул, Афганістан, Велика Британія, перша англо-афганська війна, образ, англійська преса.

Британська Індія, також відома як «діамант у короні Британської імперії», відігравала, як можна здогадатися з такої назви, неабияку роль в історії британської монархії ХІХ ст. Однак безпека цього регіону, без сумніву, змушувала британців, як можновладців, так і звичайних обивателів, відкривати для себе країни, що межували з цим «скарбом». Тож на уявній мапі в підсвідомості кожного британця рано чи пізно мали з'явитися нові для них країни, однією з яких був сучасний Афганістан, який у ті часи входив до складу Дурранійської держави, більш відомої тогочасним авторам як Кабульське королівство. Центром цієї держави, як випливає з її назви, було місто Кабул. Метою цієї статті є дослідити образ Кабула: як саме місто видозмінювалось, трансформувалося, зникало і знову з'являлося в описах британців упродовж першої половини ХІХ ст., до закінчення першої англо-афганської війни (1839–1842), і як політична історія цієї країни, а саме конфлікт із Британською імперією, вплинула на формування та видозмінення образу цього міста.

Чому ж саме перша англо-афганська війна стала таким важливим фактором у видозмінненні образу Кабула? Відповідь на це запитання дає перебіг бойових дій і їхні наслідки, що були пов'язані з Кабулом, передусім через те, що географічно відбувалися в цьому регіоні. Варто зазначити, що після епохи наполеонівських війн це був не перший великий військовий конфлікт, у якому брала участь британська армія. Зокрема,

перша англо-бірманська війна 1826–1829 рр. завершилась цілковитою перемогою британців, що отримали як території, так і військові репарації¹. Поруч із нею також може стати й незаперечна перемога британських військ у останній, третій англо-маратхській війні у 1817–1819 рр.² Однак саме англо-афганська війна подарувала британському суспільству такі прецеденти, як перші справді відчутні поразки на полі бою, і врешті-решт, поразку у конфлікті, який мав стати черговою перемогою в колоніальних війнах для Британської імперії.

Проблематика дослідження образу Кабула є доволі вузькою, і конкретних праць, присвячених цій темі, і видозміненню цього образу зокрема, наразі немає. Більший простір в історіографії щодо окресленого періоду відкривається, якщо досліджувати ширшу тематику Афганістану, його історії та історії його образу. Серед таких досліджень можна, без сумніву, виокремити праці Корінн Фаулер³, присвячені образу Афганістану в британській свідомості та його видозміненню протягом ХІХ століття, і роботи Мартіна Дж. Бейлі⁴, який намагається дослідити

¹ Jeremy Black, *A military history of Britain: From 1775 to the present* (Westport: Praeger Security International, 2006), 78.

² Black, *A military history of Britain*, 77.

³ Corinne Fowler, *Chasing tales: Travel writing, journalism and the history of British ideas about Afghanistan* (Amsterdam: Rodopi, 2007).

⁴ Martin J. Bayly, *Taming the imperial imagination: Colonial knowledge, international relations, and the Anglo-Afghan Encounter, 1808–1878* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018).

образ Афганістану, починаючи від перших британських подорожувальників, що з'явилися в Афганістані, і опираючись при цьому на безліч різних факторів, які могли впливати на образ, сформований ними, — від наявного на той момент знання про цей регіон до політичної ситуації у світі. Праця *Arrogant Armies* Джеймса Перрі⁵ присвячена ходу бойових дій і розкриває важливі деталі, які призвели британську армію, що переважала майже за всіма показниками свого супротивника, до поразки, яка забрала життя близько 40 тисяч підданих британської корони. Конфлікт між імперією та Афганістаном у контексті його наслідків, особливо в сфері самоусвідомлення і державотворчості Афганістану, розглядає Вільям Далрімпл у праці 2013 р. *Return of a king. The battle for Afghanistan*⁶. Враховуючи те, що джерельною базою цієї статті є не лише мемуари людей, які опинилися в Кабулі в першій половині XIX ст., а й періодика, в цьому випадку *Times*, важливою також була б історіографія, присвячена висвітленню образу Кабула або ж Афганістану в британській пресі. На жаль, це питання висвітлено дуже вибірково, і одним із небагатьох прикладів є згадана праця М. Дж. Бейлі *Taming Imperial Imagination*⁷. Що ж до самого концепту висвітлення образу чи бодай згадок про певні країни в британській пресі, то вітчизняні вчені Я. Федорук і Т. Мацьків у своїх статтях висвітлили історію України на сторінках англійських періодичних видань.

Своїм «відкриттям» для британців Кабул, безумовно, завдячує М. Ельфінстону (1779–1859), синові барона Ельфінстона. Проживаючи з молодих років у Британській Індії, він брав участь у придушенні повстань у 1802 і 1803 рр.⁸, а у 1808 р. був призначений послом до Кабула, при дворі Шах Шуджі, тогочасного правителя Дурранійської держави, однак дипломатична місія Ельфінстона провалилася, оскільки шах втратив престол⁹. Видавши свій опис Дурранійської держави, оснований на записках, які він вів протягом цієї місії у 1815 р., Ельфінстон продовжив служити в Індії, зокрема генерал-губернатором Бомбея, до самого свого повернення в Британію в 1829 р.

Якщо проглянути англійську пресу, яка в першій половині XIX ст. була для британців ос-

новним джерелом масової інформації, то натрапити на згадки про Афганістан, а тим паче Кабул, на її сторінках майже неможливо. Додаткової специфіки дослідженню цього міста додає те, що написання назви як міста, так і королівства не було усталеним: назви «Caubul», «Sabul» і «Kabul» протягом усього XIX ст. по чергово змінювали одна одну, то відходячи у минуле, то з'являючись через 20 років у новій статті. І найчастіше назва «Кабул» до кінця 1830-х років зустрічається саме поруч із прізвиськом Ельфінстона. Цим союзом ми, як і британці XIX ст., зобов'язані окремому розділу на титульній сторінці *Times*, на якій друкували каталог книжок, які можна було купити в той час. Саме в цьому розділі було розміщено рекламу книжки Ельфінстона, назва якої містить найранішу згадку назви «Кабул»¹⁰ і яку можна знайти в архіві *Times* за листопад 1815 р.¹¹

Працю «Записи про Кабульське королівство та його протекторати в Персії та Індії», видану в Лондоні у 1815 р., М. Ельфінстон цілком і повністю присвятив опису всіх можливих аспектів життя цієї загадкової для тогочасних британців країни¹². Подорожуючи всією територією держави від плато Даккан до Кабула, він займався протетнографією, описуючи племена, крізь територію яких проїжджав або ж із представниками яких зустрічався в дорозі. Розділивши, відповідно до тематики, свою працю на п'ять книжок і загалом 38 розділів, він охопив майже всі можливі теми, що могли зацікавити як людину, яка готова була придбати і погортати його працю заради цікавості, так і досвідчених політиків чи військових, які потребували конкретної інформації про далеку країну. Серед цих тем були, наприклад, принципи престолонаслідування, особливості військового устрою Дурранійської держави, торговельні шляхи та способи торгівлі, які використовували місцеві жителі для подолання труднощів на своєму шляху. Щодо самого міста Кабул, то згадки про нього є в багатьох розділах, але найбільш повні відомості про міста Афганістану початку XIX ст. можна знайти у 8–11 розділах 2 книжки, присвяченої населенню Афганістану. Ще одним джерелом знань про Кабул є 5 розділ 3 книжки, присвячений містам Афганістану.

⁵ James M. Perry, *Arrogant armies: Great military disasters and the generals behind them* (Edison: Castle Books, 2005).

⁶ William Dalrymple, *Return of a king: The battle for Afghanistan, 1839–42* (New York: Alfred A. Knopf, 2013).

⁷ Bayly, *Taming the imperial imagination*.

⁸ Stephen Leslie, *The dictionary of national biography*. 1st ed. Vol. 17. 22 vols. (Oxford: Oxford Univ. Press, 1889), 326.

⁹ Ibid.

¹⁰ The Times, November 24, 1815, 1, accessed March, 14, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

¹¹ The Times Archive, accessed March, 14, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

¹² Mountstuart Elphinstone, *An Account of the Kingdom of Caubul, and its dependencies in Persia, Tartary, and India; Comprising a view of the Afghaun nation, and a history of the Dooraunee monarchy* (London: printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster-Row, and J. Murray, Albemarle-street, 1815).

Отже, яким був Кабул за часів М. Ельфінстона? Місто, що дало назву цілому королівству, за словами Ельфінстона, лежало посеред невисоких пагорбів, які оточували місто з трьох сторін, і мали «слабкі стіни»¹³. Зі сходу, де вхід до міста більш пологий, через міст заходив основний торговельний тракт, що поєднував Кабул з іншими містами, зокрема з Газні, також описаним у цій книжці трохи раніше. Кабул, за словами автора, хоч і невелике, проте гарне і компактне місто. Розповідаючи про місцеві базари, автор не забуває згадати, що інші автори теж хвалили їхній «достаток і облаштування», не називаючи прізвищ, окрім містера Фостера, якого Ельфінстон побічно згадує у виносках унизу як «Mr. Foster»¹⁴, ніби натякаючи на те, що сучасники вже мали би бути знайомі з ним. Ельфінстон виділяє окремо дві найцікавіші пам'ятки Кабула його часу. Одна з них — це велика центральна площа, довкола якої стоять чотири двоповерхові базари, опис яких, на жаль, Ельфінстон не залишив, зазначивши, що вони такі самі, як базари, «описані вище»¹⁵, відсилаючи нас до описів базарів у Кандагарі чи Газні з попередніх розділів. Можливо, така «неповага» до міста, яке дало назву державі, пов'язана з тим, що столицю з Кандагара до Кабула переніс лише наприкінці XVIII ст. правитель Дурранійської держави Тимур-Шах, а після його смерті державу було розділено між його синами. Як результат, Кабул ще не набув такої величч, як Кандагар, який був столицею з 1747 року, і більше уваги Ельфінстон приділив саме опису міста Кандагар, а не столиці. Друга з пам'яток, яка захопила увагу Ельфінстона, — могила Бабура, засновника імперії Великих Моголів (1483–1530), що, за словами Ельфінстона, «є однією з найбільш приємних точок серед усіх садів»¹⁶, що розкинулися на берегах річки Кабул, яка розділяє місто.

Однак саме Кабул, незважаючи на брак опису, може похизуватися тим, що це чи не єдине місто серед численних міст і містечок, якому автор дав визначення «гарний». До цього Ельфінстон додає прекрасний клімат, який заслужив похвали багатьох перських та індійських авторів, а також квіти і фрукти з його садів, відомі навіть у найвіддаленіших кутках Індії. Саме «компактне та гарне» стало основною характеристикою цього міста, і саме це було переважним образом, який у 1815 р. асоціювався з Кабулом у багатьох читачів, які замовляли книжку Ельфінстона.

¹³ Elphinstone, *An Account of the Kingdom of Caubul*, 433.

¹⁴ *Ibid.*, 434.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

Подорожі до цього регіону тривали, і саме Східна Азія і надалі цікавила британську публіку, однак за результатами цих подорожей праця Ельфінстона все ще залишалася найбільш повною¹⁷, навіть попри те, що М. Ельфінстон не був на всій території Афганістану¹⁸. Зокрема, серед історій британців в Афганістані в передвоєнний період варта згадки біографія Чарльза Массона¹⁹ — британського солдата, який дезертирував з армії у 1827 р. Після цього він протягом 11 років подорожував Афганістаном, зокрема околицями Кабула, і займався нумізматикую і археологією. Зрештою його спіймали як дезертира, і в обмін на офіційне помилування він був змушений працювати як шпигун Британської імперії в Кабулі. Мешкаючи в Афганістані, він упродовж 1833–1838 рр. узяв участь у розкопках більш ніж 50 буддистських ступ, тобто культових споруд, неподалік Кабула і Джалалабада, збирав різноманітні дрібнички і монети, збільшивши кількість монет цього регіону в своїй колекції до 35 340. За результатами власних досліджень він видав кілька книжок, однак вони не встигли вплинути на образ Кабула, оскільки побачили світ здебільшого після 1842 р., коли розвитку та видозміненню образу Кабула на той момент уже посприяла перша англо-афганська війна 1839–1842 рр., і зокрема її відображення в пресі. Однак варто зазначити, що незважаючи на численні повідомлення про цей конфлікт, їхня кількість суттєво поступалася згадкам про Східну війну (1853–1856 рр.), що розгорнулася невдовзі. Для прикладу, з 1 січня 1839 до 31 грудня 1842 р. статей, присвячених війні в Афганістані, або ж просто статей, в яких про цю війну згадано, було лише 198, тимчасом як лише з 1 січня 1853 до 31 грудня 1854 про бойові дії в Криму в *Times* згадали у 861 статті. Менш помітні лондонські видання, такі як *London Gazette*, мали схожу статистику, але зі ще меншими цифрами.

Із довоєнним періодом також пов'язана книжка Александра Бернса *Cabool: A personal narrative of a journey to, and residence in that city in the years 1836, 7 and 8*²⁰. Автор із 16 років перебував на службі в британській армії в Індії, став відомим англійській публіці після своїх подорожей з Індії до Каспійського моря, за що отримав, зокрема, медаль Англійського географіч-

¹⁷ Bayly, *Taming the imperial imagination*, 62.

¹⁸ *Ibid.*, 64.

¹⁹ Elizabeth Errington, *Ancient Afghanistan through the Eyes of Charles Masson (1800–1853): The Mason Project at the British Museum*, 2002.

²⁰ Alexander Burnes, *Cabool: a personal narrative of a journey to, and residence in that city, in the years 1836, 7, and 8*. London: J. Murray, 1843.

ного товариства у 1833 р.²¹ У 1835 р. його відправили з торговою місією до Кабула, що з часом переросла в політичну й завершилася загибеллю А. Бернса у 1841 р. в Кабулі від рук афганського натовпу²². Саме ця місія стала поштовхом для написання згаданої книжки. У своїй праці Бернс, поміж інших подорожувальників, згадує Чарльза Массона як доволі відомого ілюстратора бактрійських знахідок²³ і протягом усього тексту описує його як багатостороннього дослідника, який побував майже на всіх археологічних пам'ятках, що траплялися на шляху його і Бернса. Згадує Бернс також і М. Ельфінстона, однак, на відміну від свого попередника, додає до образу міста таку важливу й водночас таку непомітну деталь, як дороги. У Ельфінстона дороги — це просто відстань і назви міст, які вони сполучають, а опис торгових шляхів стосується усієї країни, натомість Бернс у третьому розділі своєї книжки розглядає не лише той шлях, яким він збирається досягнути Кабула, а й усі інші можливі шляхи з Індії до цього міста, детально досліджуючи їхнє призначення та ймовірні ризики, визначаючи найкращі та найгірші маршрути для різних цілей, починаючи від торгівлі й закінчуючи військовими кампаніями. Зокрема, одним зі шляхів монархи Дурранійської держави мали можливість привезти фрукти з Індії до Кандагара за 8–9 днів²⁴. Не менше за самі шляхи доставлення товарів до Кабула А. Бернса цікавлять й самі товари — їхні ціна, порівняно з іншими ринками, якість і походження²⁵.

Що ж до опису самого міста, то Кабул А. Бернса відрізняється від Кабула М. Ельфінстона. По-перше, А. Бернс додає описи різноманітних верств суспільства й етносів, які проживають у місті. Зокрема, це хазарейці, перськомовний етнос в Афганістані, які виконують найважчу і найбруднішу роботу в місті. Частина з них є рабами, і взимку, коли в місті залишається не менше ніж 10 тисяч хазарейців, вони живуть на дахах будинків, розчистивши їх від снігу²⁶. Не менше цікавить А. Бернса і доля жіноцтва в Кабулі: він пише, що жінки схожі на привидів, однак компенсують свій вигляд усією тією бурхливою діяльністю, яку провадять за зачиненими дверима²⁷. Зокрема, йдеться про інтриги, що могли передбачати і вбивство чолові-

ка, який не подобався жінці, як це зробила сестра Дост Мохаммеда в період перебування А. Бернса в Кабулі²⁸.

По-друге, місто помітно розрослося, порівняно з описом М. Ельфінстона. Сучасний А. Бернсу Кабул не має жодних зв'язків зі стародавнім поселенням, яке описують місцеві жителі в легендах про заснування цього міста, що сягають часів Великого Потопу²⁹, окрім того, що розташоване на тих самих пагорбах³⁰. Клімат, за словами А. Бернса, хороший, а зима доволі тепла, що загалом збігається з коротким описом міста від М. Ельфінстона. Однак згадка про те, що дуже багато жителів міста помирають від пневмонії³¹, змушує замислитися над правдивістю цих тверджень, але й дає чітке розуміння того, що часто такі питання, як дослідження клімату, хвороб і багато деталей повсякденного життя, іноземці не досліджували достатньо ретельно перед тим, як представити образ Кабула в своїх напрацюваннях, що призводить до суперечливих відомостей у текстах тих самих авторів. Сам А. Бернс згадує, що за його власним досвідом, зими в Афганістані бувають різними. Базари міста і взимку заповнені товарами, а отже є і робочі місця, однак інша ситуація складається за межами міста³², де люди залишаються без роботи.

Працю А. Бернса було видано лише у 1843 р., після того, як британсько-афганський конфлікт переріс у війну. В той період побачив світ новий бестселер, пов'язаний з Афганістаном, і з Кабулом зокрема. Це мемуари Флоренції Сейл, дружини англійського офіцера Роберта Сейла, яка опинилася в епіцентрі трагічної для британців операції із захоплення Кабула³³. Британська армія, яка переважала афганську якісно і кількісно, в грудні 1838 р. почала рухатися на територію держави Дост Мохаммеда. Захопивши фортецю Газні 23 липня 1839 р., британські війська під командуванням Джона Кіна отримали форпост, на якому тримався контроль над прилеглими територіями, і відкрили собі вільний прохід до Кабула³⁴, який захопили майже без жодного супротиву з боку військ Кабульського королівства. Однак Шах Шуджа, колишній правитель Кабула, до якого у 1808 р. направляли М. Ель-

²⁸ Ibid., 246.

²⁹ Ibid., 264.

³⁰ Ibid., 266.

³¹ Ibid., 248.

³² Ibid., 273.

³³ Shane Gail Malhotra, "‘If She Escapes, She Will Publish Everything’: Lady Sale and the Media Frenzy of the First Anglo-Afghan War (1839–1842)", *Book History* 17, no. 1 (2014): 272.

³⁴ Archibald Forbes, *The Afghan wars, 1839–42 and 1878–1880*, 1987.

²¹ Stephen Leslie, *The dictionary of national biography*. 1st ed. Vol. 7. 22 vols. (Oxford: Oxford Univ. Press, 1886), 326.

²² Ibid.

²³ Burnes, *Cabool: a personal narrative of a journey*, 139.

²⁴ Ibid., 80.

²⁵ Ibid., 83.

²⁶ Ibid., 231.

²⁷ Ibid., 245.

фінстона, який за планами Великої Британії мав правити цими територіями після завершення війни, не мав популярності й втрачав суспільну підтримку, зокрема через жорстоку політику, що її він провадив «на правах переможця»³⁵. Додатковою причиною було й те, що Дост Мохаммад, після недовгого супротиву і перемоги під Парван Дарою, погодився здатися в полон і передав усю повноту влади Шах Шуджі. Сам факт здавання в полон не завдавав клопоту Шах Шуджі, однак наслідки його були катастрофічними. По-перше, британська армія пішла з Афганістану, залишивши лише британські гарнізони в деяких містах, зокрема Кабулі. В результаті, частина сімей британських військових переїхала до місця дислокації своїх чоловіків, тим самим розгнівивши афганців, які вбачали в цьому колонізацію їхніх земель англійцями³⁶. По-друге, реформи Шах Шуджі не були популярними, зокрема його спроба змінити державний устрій шляхом створення регулярної армії. Усе це призвело до того, що місцеве населення почало повставати проти влади Шаха Шуджі під командуванням сина Дост Мохаммада. Генерал Ельфінстон, який на той момент прийняв командування британськими військами в Кабулі, вирішив відступити з міста на дружню територію. Вийшовши 6 січня 1842 р. з міста, військові в супроводі своїх сімей, які вони перевезли раніше до міста, відступали в сторону британських володінь в Індії. Незважаючи на домовленості про припинення вогню, колону було винищено, більшість її учасників убито. Офіцерів і деяких їхніх дружин взяли в полон і відправили назад до Кабула, зокрема й леді Сейл. Під час війни Флоренція стала доволі популярною особою завдяки кореспонденції, яку вона надсилала з Кабула просто під час війни. Вона стала настільки відомою, що її листи публічно коментували³⁷, а про її звільнення з полону в Кабулі *Times* повідомила окремо³⁸. Флоренція була однією з небагатьох, хто зміг вижити під час відступу з Кабула британських військ, однак, на відміну від доктора Вільяма Брідона, єдиного європейця, що вижив тоді, дійшовши до Джалалабада, леді Сейл разом зі 120 родинами офіцерів була «почесною бранкою» у Кабулі. Історія ж В. Брідона не залишилась забутою, надихнувши леді Батлер на її відому картину *Remnants of the Army*, що зберігається

в Національному військовому музеї Великої Британії.

У своїй книжці, виданій в 1843 р.³⁹, Флоренція описує Кабул у геть інших тонах, багато в чому заперечуючи твердження згаданого твору М. Ельфінстона. Пробувши в Кабулі дев'ять місяців і зіштовхнувшись наживо з кліматом і природою, яку, за словами Ельфінстона, вихваляли мандрівники, леді Сейл додала до «ідеального» опису Кабула багато неприємних деталей. Зокрема, у другій частині її мемуарів, присвяченій її полону в Кабулі, багато згадок про численні землетруси. Будинки, які, за твердженням Ельфінстона, було збудовано так, щоби витримувати поштовхи, не впоралися зі своїм завданням, і у 1842 р. під час одного з землетрусів леді Сейл «пощастило відійти зі свого місця незадовго до того, як стеля нашої кімнати впала з жахливим гуркотом»⁴⁰. Окрім цього, дерев'яні конструкції, які видавалися Ельфінстону гарними, були прекрасним матеріалом для пожеж, про що й каже леді Сейл, нагадуючи, що Кабул вже тричі було спалено⁴¹. Кабул у леді Сейл зустрічає новоприбулих уже не двоповерховими базарами, відомими всьому Сходу, а навпаки: «Магазини були зачинені, і виглядали дуже закинутими порівняно з діловитим містом, яким воно було минулого року, коли ми були тут, і торгівля місцевих мешканців процвітала під нашим управлінням»⁴².

Описів міста, як і в творі Ельфінстона, у книжці леді Сейл небагато, однак саме вони заклали тенденцію, яку чітко можна простежити протягом наступного десятиліття після закінчення Першої Англо-афганської війни: місто, яким захоплювалися мандрівники, почало символізувати щось порожнє, страшне, навіть «хворе», адже єдиний опис Кабула до 1850 р., який можна знайти в *Times*, присвячений спалаху чуми в Кабулі в 1845 р.: «Було заявлено, що певна кількість мандрівників померла, і не було кому ні провести поховальні церемонії для них, ні просто поховати»⁴³. В результаті, станом на 29 жовтня, у місті залишилися лише бідняки, які навіть не мали грошей, щоби поховати людей довкола себе. Характерним у цьому описі також є те, що незадовго до початку конфлікту *Times* писала про розквіт, який переживає держава Дост Мохаммеда, і зокрема Кабул, який перебував у гар-

³⁵ Perry, *Arrogant armies*, 121.

³⁶ Ibid.

³⁷ "The Indian Prisoners", *The Times*, October 12, 1842, 3, accessed March, 14, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

³⁸ T. H. Maddock, "Release of the Lady Sale and the rest of the prisoners at Cabul", *The Times*, November 24, 1842, 4, accessed March, 14, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

³⁹ Florentia Sale, *A journal of the Disasters in Afghanistan, 1841–2 by Lady Sale* (London, John Murray, Albemarle Street, 1843).

⁴⁰ Ibid., 297.

⁴¹ Ibid., 37.

⁴² Ibid., 437–438.

⁴³ "The Plague in Cabul", *The Times*, February 12, 1845, 8, accessed March, 14, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

ному стані «вперше за довгий час»⁴⁴, а після цієї війни наступний більш-менш повний опис міста з'явиться аж у 1879 р.⁴⁵

Одночасно з відступом з Кабула було винищено британський гарнізон у Газні, і британські війська залишалися лише в Кандагарі та Джалалабаді. Нова експедиція, яку відправили в 1842 р., мала на меті помститися за різанину, влаштовану афганцями⁴⁶. Ця армія також дійшла до Кабула, однак, враховуючи те, що операція мала скоріше каральний характер, британські війська спалили місто і вийшли з Афганістану. Шаха Шуджу вбили 5 квітня, і одразу після відступу з Афганістану британської армії до країни повернувся Дост Мохаммад, підтвердивши тим самим цілковиту поразку британців у цьому конфлікті, що забрав життя близько 40 тисяч людей⁴⁷.

Отже, «жахливий урок»⁴⁸, який британці вивчили зі свого першого значного військового провалу з часів наполеонівських воєн, напряду вплинув на те, як вони бачили місто Кабул. Порівняно з невеликими описами Ельфінстона, який хвалив це місто, і ранніми гравюрами, що

зображали визначні місця, образ міста кардинально змінився, і вже в другій половині 1840-х про Кабул згадували лише в контексті катастрофічного відступу британців у 1842 р. або ж великої гри, що набирала обертів.

Доля Кабула була типовою, а яскравим прикладом того, що мало б відбуватися далі з рівнем упізнаваності міста, може слугувати Герат, про який у контексті однієї з місцевих воєн *Times* повідомляла так: «Отже, що таке і де розташований Герат? Нам можна пробачити за те, що не знаємо»⁴⁹. Чинники, які не додавали місту привабливості, зокрема зовнішньополітична ситуація довкола Афганістану після першої англо-афганської війни, сильно вплинули на образ Кабула й те, яким саме він закарбувався в пам'яті британців. Затишне, компактне місто з двоповерховими базарами, яким свого часу захоплювався Ельфінстон, дещо казкове місто за часів Бернса, оповите місцевими легендами про місцеві фортеці чи пагорби, за 20 років перетворилося на місто землетрусів, жахливого клімату, чуми і спустошення, і не останню роль у цьому відіграли перша англо-афганська війна й відступ британських військ. Сплондроване в 1842 р. місто так і лишилось пустою в уяві британців на наступні 40 років, коли тишу довкола Кабула було перервано новим вторгненням британських військ до Афганістану.

⁴⁴ "The Afghaun Chiefs", *The Times*, November 21, 1838, 6, accessed March, 14, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

⁴⁵ "The city of Cabul", *The Times*, September 9, 1879, 8, accessed March, 14, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

⁴⁶ Dalrymple, *Return of a king*, 305.

⁴⁷ *Ibid.*, 314.

⁴⁸ "Cabul", *The Times*, May 4, 1842, 9, accessed March, 14, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

⁴⁹ *The Times*, October 14, 1856, 6.

Bibliographic References

- Bayly, Martin J. *Taming the imperial imagination: Colonial knowledge, international relations, and the Anglo-Afghan Encounter, 1808–1878*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Black, Jeremy. *A military history of Britain: From 1775 to the present*. Westport: Praeger Security International, 2006.
- Burnes, Alexander. *Cabool: a personal narrative of a journey to, and residence in that city, in years 1836, 7, and 8*. London: J. Murray, 1843. Accessed May, 10, 2024. <https://www.loc.gov/item/05003143/>.
- Dalrymple, William. *Return of a king: The battle for Afghanistan, 1839–42*. New York: Alfred A. Knopf, 2013.
- Elphinstone, Mountstuart. *An Account of the Kingdom of Caubul, and its dependencies in Persia, Tartary, and India; Comprising a view of the Afghaun nation, and a history of the Dooraunee monarchy*. London: printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster-Row, and J. Murray, Albemarle-street, 1815. Accessed March, 14, 2024. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.39681/mode/2up>.
- Errington, Elizabeth. *Ancient Afghanistan through the Eyes of Charles Mason (1800–1853): The Mason Project at the British Museum*, 2002. Accessed March, 14, 2024. https://www.ias.asia/sites/default/files/2020-10/IIAS_NL27_0809.pdf.
- Forbes, Archibald. *The Afghan wars, 1839–42 and 1878–1880*, 1987. Accessed March, 14, 2024. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/8428/pg8428-images.html>.
- Fowler, Corinne. *Chasing tales: Travel writing, journalism and the history of British ideas about Afghanistan*. Amsterdam: Rodopi, 2007.
- Leslie, Stephen. *The dictionary of national biography*. 1st ed. Vol. 17. 22 vols. Oxford: Oxford Univ. Press, 1889. Accessed March, 14, 2024. <https://archive.org/details/dictionaryofnationalbiography/mode/1up>.
- Leslie, Stephen. *The dictionary of national biography*. 1st ed. Vol. 7. 22 vols. Oxford: Oxford Univ. Press, 1886. Accessed May, 10, 2024. <https://archive.org/details/dictionaryofnationalbiography/mode/2up>.
- Malhotra, Shane Gail. "‘If She Escapes, She Will Publish Everything’: Lady Sale and the Media Frenzy of the First Anglo-Afghan War (1839–1842)". *Book History* 17, no. 1 (January 1, 2014): 272–297.
- Perry, James M. *Arrogant armies: Great military disasters and the generals behind them*. Edison: Castle Books, 2005.
- Sale, Florentia. *A journal of the Disasters in Afghanistan, 1841–2* by Lady Sale, London, John Murray, Albemarle Street, 1843. Accessed March, 14, 2024 <https://www.loc.gov/item/23000360>.
- The Times Archive. Accessed March, 14, 2024. <https://www.thetimes.co.uk/archive>.

K. Polozhai

THE IMAGE OF KABUL IN *THE TIMES* NEWSPAPER AND THE MEMOIRS OF THE BRITS OF THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

The article analyzes and compares the works of three subjects of Great Britain, who were in Kabul in the 19th century with a time gap of 30 years – the ambassador to the court of Shah Shuji, Mountstuart Elphinstone, who had an official mission in Kabul in 1808, sir Alexander Burnes, British traveler, who wrote his memoirs about his travel to Kabul in 1836–1838, and Lady Florentia Sale, who, among other distinguished British women and men, was captured in Kabul during the disastrous retreat of the British army from Kabul in 1842. With the help of these sources, as well as the usage of the British press, presented by the Times in this article in the selected chronological period, the author tries to outline the image of this city broadcasted by the authors of the selected works. In addition, the transformation of this image in the specified chronological period, and the influence of the foreign policies in context of Afghanistan on the image of the city of Kabul are investigated.

Keywords: Kabul, Afghanistan, Great Britain, the first Anglo-Afghan war, image, English press.

Матеріал надійшов 15.03.2024

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)